

BLENDLED LEARNING: MIXED FEELINGS

Enkele kanttekeningen bij de digitalisering van het rechtenonderwijs

Roel Schutgens*

Digitalisering van het rechtenonderwijs biedt mooie perspectieven, maar er kleven ook nadelen aan. De internettisering is doorgedrongen tot in het hart van de collegezaal. Schutgens betoogt dat een ouderwets *live* college, met schoolbord, pen, papier en vooral *offline* studenten, toch ook zo zijn voordelen heeft.

Zoals bekend, verandert de digitalisering ons hele leven – dus ook de didactiek. Terecht besteedt dit onvolprezen studentenblad aandacht aan de digitalisering van het rechtenonderwijs. Nu werd deze auteur uitgenodigd om daarbij juist enige kanttekeningen te plaatsen.

In zekere zin is dat een ondankbare taak. Je kunt ook wel nostalgisch gaan betreuren dat zelfs in Staphorst de domineesvrouw zich niet meer in klederdracht vertoont, maar het is dan toch al snel alsof je je probeert te verzetten tegen het verstrijken van de tijd zélf. Die digitalisering, dames en heren, die blijft voorlopig nog wel even. Nu komt daar voor deze auteur nog een probleem bij. Hoewel het voortschrijden der techniek inderdaad onze hele leefwereld transformeert, verandert het leven zelf volgens mij niet zoveel. De omstandigheden ontwikkelen zich, maar de *mens* blijft in wezen dezelfde. Een van de oudste geschreven teksten in de Nederlandse taal – ‘hebban olla vogala nestas hagunnan...’ – werd rond 1100 door een monnik neergekrabbeld in een Latijns manuscript dat hij met ganzenpen zat te kopiëren. Buiten was het lente, de vogeltjes floten en die monnik zat zich binnen geweldig te vervelen met dat langdradige boek. Op zeker moment ging hij maar even Netflixen. Het is eeuwen geleden, maar het lijkt zo herkenbaar dat het haast alledaags is. Alles is in beweging, maar de essentie blijft.

Die digitalisering, dames en heren, die blijft voorlopig nog wel even. Nu komt daar voor deze auteur nog een probleem bij

Volgens mij geldt zoiets ook voor het onderwijs. Nieuwe didactische technieken zijn soms een hulp, maar de kern van het leerproces blijft onaangetast: wie zich waardevolle kennis of vaardigheden eigen wil maken, zal daarvoor de nodige moeite moeten doen. Om iets te leren is zitvlees nodig – of het nu om integraalrekenen gaat, pianospelen of nadeelcompensatierecht. Wie iets wil leren, moet zich dus ook regelmatig verzetten tegen de verleiding om zich door leukere zaken te laten afleiden – of het nu WhatsApp is of krabbelen in de kantlijn. Daarom geloof ik ook niet zo in nieuwe technieken die beloven dat ze je spelenderwijs laten leren. Dat spelen duurt een middag. Daarna komt het toch weer aan op geduld, toewijding en doorzettingsvermogen en dus op de intrinsieke motivatie van de leerling. Onveranderd lijkt mij ook het belang van een enthousiasmerende docent. Hij (*m/v/i*) kan de student helpen om de discipline in acht te nemen die die student uit zichzelf wellicht net niet had kunnen opbrengen. Hopelijk kan hij de student soms ook wat inspireren. Tegelijkertijd kan ook de beste docent nooit meer bieden dan een steuntje in de rug. Zonder voldoende eigen motivatie komt de student er niet. Digitalisering of niet – deze essentiële gegevens zien ik de komende decennia niet veranderen. Zij zijn, volgens mij, eigen aan de *condition humaine*.

In het bewustzijn dat digitalisering ongeveer even vermijdbaar is als een aanrollende tsunami, maar met het relativerende besef dat ook dat eigenlijk helemaal niet zoveel uitmaakt, wil ik er met alle plezier wat kanttekeningen bij plaatsen. Ik noem zes zaken die mij de afgelopen jaren als docent zijn opgevallen rond digitalisering en internettisering.

* Prof. mr. R.J.B. Schutgens is hoogleraar Algemene rechtswetenschap aan de Radboud Universiteit.

Wie schrijft, krijgt niet alles op papier en moet daarom al luisterend de essentie van het verhaal vatten in een beknopte aantekening. Juist dat denkproces bevordert het begrip

1 College-aantekeningen maken

Zo'n vijftien jaar geleden schreven nog vrijwel alle studenten aantekeningen in een schrift. Inmiddels gebruiken zij daarvoor vrijwel allemaal de laptop. De docent kijkt van onderin zijn hoorcollegezaal tegen een schans van laptopachterkantjes aan. Ook het auditieve effect van die laptops is opmerkelijk: vertel je als hoorcollegedocent iets belangrijks aan je publiek (zeg: je omschrijft 'a-contrario-redenering') dan stuift onmiddellijk een geluidswolk uit de zaal op; als de knisperende vleugeltjes van een zwerm sprinkhanen tikken er duizenden vingers over de laptoptoetsen. Best handig: als je de zwerm weer hoort neerstrijken, weet je dat je verder kunt met je verhaal. Toch is het verdwijnen van handmatige aantekeningen jammer. Psychologisch onderzoek wees uit dat een student die pen en papier gebruikt, veel meer onthoudt én begrijpt dan zijn vlijtig tikkende burens. Paradoxaal genoeg blijkt het leerproces te worden versterkt doordat schrijven eigenlijk te langzaam gaat. Wie schrijft, krijgt niet alles op papier en moet daarom al luisterend de essentie van het verhaal vatten in een beknopte aantekening. Juist dat denkproces bevordert het begrip. Laptops werken eigenlijk te goed: tienvingertikkers kunnen woordelijk opschrijven wat er wordt verteld, en daar is niet eens veel concentratie bij nodig.

Let wel, wij delen deze wijsheid ieder jaar met onze eerstejaars. Wij hebben zelfs eens een link naar het genoemde psychologische onderzoek geplaatst op *Brightspace*, de site waarmee onze studenten spelenderwijs leren.¹ Het gros van de studenten rammelt stug door op zijn laptop. Omdat zij denken dat algemene psychologische bevindingen voor hen persoonlijk niet opgaan? Omdat hun handschriften niet meer voldoende geoefend zijn? Omdat papier kwijt raakt? Voer voor psychologen.

2 Een zaal vol Borg

College geven kan een bijzonder dankbare bezigheid zijn. Zelfs deze bevredigende arbeid is echter – het zal de *condition humaine* wel weer zijn – niet geheel vrij van incidentele ergernissen. Een *micro-aggression* waar je als docent geregeld aan wordt onderworpen, is de onhebbelijkheid van studenten om tijdens colleges te gaan whatsappen. In mijn jeugd figureerde in de sci-fi-serie *Star Trek* een intergalactisch volk met de naam Borg. De breinen van deze Borg waren via cybernetische hersencomponenten onderling verbonden. Via een collectief bewustzijn stonden zij voortdurend met elkaar in contact. Als ik mijn studenten verwoed met hun vriendjes zie appen, moet ik wel eens aan die Borg denken.

Als docent maak je in je attitude jegens appende cursisten verschillende ontwikkelingsstadia door. In het begin word je er onzeker van. Ik ben saai, denk je

dan. Daar groei je gelukkig overheen. Het klopt dat de student die zit te appen op dat moment meer geboeid is door zijn digitale vrienden dan door jouw verhaal, maar op zeker moment aanvaard je dat iedere luisteraar nu eenmaal af en toe een dood momentje heeft, zodat je dat appen niet te veel op jezelf moet betrekken. De docent bereikt dan het altruïstische stadium van de bezorgdheid. Hij ziet de voortdurende beschikbaarheid van WhatsApp als een te gemakkelijke afleiding die het leerproces verstoort. Het is alsof er een schaal chocoladekoekjes staat in het volle zicht van iemand die wil afvallen. Die biedt een half uur weerstand, maar uiteindelijk neemt hij er toch een. In mijn bezorgde fase vroeg ik mijn faculteitsbestuur ooit of onze nieuwe collegezaal geen faciliteit kon krijgen om satellietsignalen te onderbreken, zodat de studenten wat minder zouden worden afgeleid van mijn verhaal. De decaan repliceerde per kerende post dat ik dan maar boeiender college moest geven. Toen heb ik mij maar bij dat appen neergelegd. Toch blijft het storen als iemand in je volle zicht zit te appen terwijl je moeite staat te doen om een college levendig te houden. Je kunt dat appen wel negeren, maar ook dat negeren kost energie. Zo beland je vanzelf in het stadium van de onbeschaamdheid. De docent laat in die fase alle angst los om voor een ouwe zeur te worden aangezien en meldt zijn cursisten dat hij geen telefoons op de collegebanken accepteert. Dat betekent dus dat mobiele telefoons in de tas moeten. Inmiddels durft deze auteur dat zelfs bij PAO-cursussen met advocaten (overigens een ondersoort van de Borg). Het werkt zeer bevrijdend – overigens niet in de laatste plaats voor de cursisten zelf.

Er wordt veel geklaagd dat weblectures ertoe zouden leiden dat de collegezalen leger zijn (interessante vraag: waarom is dat erg?) omdat studenten thuis wel kijken. Ik ben er niet zeker van of dat juist is

3 Weblectures en kennisclips

Omstreden onder veel docenten is het ter beschikking stellen van opnamen van hun onderwijs (weblectures) en het produceren van aparte kennisclips over specifieke thema's. Er wordt veel geklaagd dat weblectures ertoe zouden leiden dat de collegezalen leger zijn (interessante vraag: waarom is dat erg?) omdat studenten thuis wel kijken. Ik ben er niet zeker van of dat juist is. Inderdaad wordt een collegezaal in de loop van het semester steeds leger, maar dat is al jaren zo. In ieder geval blijken de weblectures en kennisclips die mijn faculteit ter beschikking stelt, goed bekeken te worden. Ik geef mijn voorlopig oordeel op voor een beter, maar vooralsnog is mijn indruk dat weblectures en kennisclips zogezegd 'klimaatneutraal' zijn: studenten die tien jaar geleden niet naar college kwamen, blijven nog steeds in bed liggen, maar zeggen daar nu tegen zichzelf bij dat ze het college later nog wel bekijken. Studenten die altijd al gemotiveerd waren, volgen nog steeds graag een fysiek college. Weblectures en clips gebruiken

1 P.A. Mueller & D.M. Oppenheimer, 'The Pen Is Mightier Than the Keyboard: Advantages of Longhand Over Laptop Note Taking', *Psychological Science* 2014, afl. 1.

zij gericht om nog ontbrekende kennis bij te spijkieren – naar mijn indruk doen de goede studenten inderdaad aan *blended learning*. Het netto-effect zou wel eens kunnen zijn dat de gemotiveerde student voordeel trekt van de weblectures terwijl de weinig gemotiveerde student er nog net iets gemakzuchtiger van wordt.

Een goed verhaal behoeft geen opsmuk. Geen PowerPoint, geen dia's, geen filmpjes, maar gewoon een docent die zijn vak mooi vindt

4 College-ondersteunende technieken

Mijn ideaalbeeld van een hoorcollege is jarenlang geïnspireerd door de levendige herinnering aan Hans Bosch, in de jaren negentig docent geschiedenis aan het Bernardinuscollege te Heerlen. Deze man vertelde wekelijks heel ontspannen zijn verhaal. Ondertussen schreef hij nu en dan met een krijtje enkele woorden op het bord, voorzien van een cijfertje. Als je meeschreef, stond er aan het eind van de les automatisch een strak gesystemiseerd schema op papier – terwijl je het gevoel had dat je had zitten luisteren naar iemand die voor de vuist weg vertelde over iets wat hij toevallig heel interessant vond. Later, in Nijmegen, zei mijn promotor wel eens: plaatjes vullen geen gaatjes. Een goed verhaal behoeft geen opsmuk. Geen PowerPoint, geen dia's, geen filmpjes, maar gewoon een docent die zijn vak mooi vindt.

Nu mocht ik enkele jaren geleden een college geven voor de *Universiteit van Nederland*, een project waarbij uiteenlopende academici over allerhande onderwerpen vijf mini-colleges geven die online beschikbaar komen. De opnamen werden intensief voorbereid door een professionele tv-regisseur. Deze wist volgens eigen zeggen niets van de inhoud, maar was des te bekwaam op het terrein van de presentatie. Ik heb mijn college een paar keer 'droog' moeten oefenen, waarbij mij dan midden in een gloedvol betoog over bijvoorbeeld het legaliteitsbeginsel opmerkingen werden toegevoegd als: 'ik heb hier gewoon écht behoefte aan een plaatje!' of 'nou zak ik dus weg!'. Nu is een internetcollege een genre apart: gedurende de volle duur van het clipje bestaat het risico dat de kijker wegklikt. In een fysieke collegezaal daarentegen zit de student twee maal drie kwartier gegijzeld zodat een enkel dood momentje minder kwaad kan. Toch is het heel leerzaam om je onderwijs eens te laten coachen door iemand die voor visuele presentatie heeft doorgeleerd. Zo'n professional kan de aankleding van een verhaal wel zodanig verbeteren dat het publiek veel gemakkelijker bij de les blijft. Plaatjes vullen soms dan ook wel degelijk de gaatjes die anders in de concentratie van het publiek zouden vallen.

Niettemin lijkt het mij verstandig om college-ondersteunende technieken terughoudend in te zetten. PowerPoint is handig voor het projecteren van de wettekst waar je over spreekt (studenten hebben trouwens geen wettenbundels meer mee), maar je kunt in mijn beleving zo'n dia het beste meteen zelf voorlezen en je moet er zo min mogelijk op zetten (anders gaat je publiek vooruit zitten lezen in plaats van je verhaal te volgen). Het werkt voor mij nog altijd

beter om de structurerende steekwoorden voor een college met de hand op een bord te zetten in plaats van ze te projecteren. Dat heeft het bijkomende voordeel van flexibiliteit. Zeker als studenten worden aangemoedigd om vragen te stellen, wordt de duur van een college minder voorspelbaar en moet de docent soms ter plekke een thema laten vallen. Als je daarna wat dia's doorspoelt, voelt het publiek zich bekocht ('hij krijgt de stof niet af'). Schrijf je met de hand, dan is die improvisatie niet zichtbaar. Bovendien ben ik tegen het *verstrekken* van powerpoints: juist het maken van aantekeningen houdt de cursist bij de les. (Nieuw verschijnsel: studenten die niet meeschrijven, maar als het bord vol staat, in één keer een foto maken met hun mobiel. *They miss the point* – zie ook onder 1).

Gadgets zijn geinig, maar ook hier lijkt terughoudendheid verstandig. Wij beschikken inmiddels over *Shakespeak*, een faciliteit waarmee een hoorcollegepubliek via de mobiel over stellingen kan stemmen. Best leuk, maar als ik daar als student voor de derde keer in een week voor werd uitgenodigd zou ik toch denken: daar gaan we weer.

5 Werkcollege voorbereiden

Mijn grootste digitaliseringsergernis is www.studeersnel.nl. Mocht de lezer dat nog niet weten: op deze openbare site zijn de antwoorden op alle werkgroepvragen van courante rechtencursussen van week tot week gerubriceerd. Het gebeurt mij meer dan eens dat ik in een werkgroepje een student het woord geef, en dan letterlijk ons eigen antwoordmodel van vorig jaar terughoor. Ook interessant: als ons cursusboek een lastige nieuwe vraag bevat, zeggen soms drie studenten na elkaar: 'ja deze had ik net even niet, sorry'. Nu deelden waarschijnlijk reeds de corpsballen uit *Soldaat van Oranje* hun aantekeningen met hun dispuutsvriendjes, maar de schaal waarop dit in de digitale tijd gebeurt, is naar mijn idee ongekend. Ik heb tot nog toe de aandrang kunnen weerstaan om via een anoniem account allemaal foute antwoorden op die site te uploaden, maar ik ben er soms niet ver van verwijderd.

Het gebeurt mij meer dan eens dat ik in een werkgroepje een student het woord geef, en dan letterlijk ons eigen antwoordmodel van vorig jaar terughoor. Ook interessant: als ons cursusboek een lastige nieuwe vraag bevat, zeggen soms drie studenten na elkaar: 'ja deze had ik net even niet, sorry'

Interessant is de vraag waaróm docenten dit eigenlijk zo irritant vinden. Het heeft iets van collectieve voor-de-gek-houderij natuurlijk, maar het is meer dan dat. De *pointe* van de casusvragen is namelijk vaak niet dat de student het antwoord moet *weten*, maar

vooral dat hij dat antwoord moet *zoeken*. Het nadenken, selecteren, redeneren en formuleren is dan het doel, niet het exacte antwoord zelf. Juist de moeite die de beantwoording kost, verdiept de juridische kennis van de student. Wie studeersnel.nl overtuikt, speelt niet alleen vals, maar ontzegt zich ook de kans om meer uit zichzelf te halen. Mijn collega's en ik spenderen dan ook iedere zomer de nodige tijd om een deel van de cursusvragen te vernieuwen en de gehandhaafde vragen te husselen – vooral dat laatste is natuurlijk eigenlijk een beetje gênant.

De *pointe* van de casusvragen is vaak niet dat de student het antwoord moet *weten*, maar vooral dat hij dat antwoord moet *zoeken*. Het nadenken, selecteren, redeneren en formuleren is dan het doel, niet het exacte antwoord zelf

Valt hier iets tegen te doen? De vraag is natuurlijk wat je ziet als het doel van een werkcollege. Mij lijkt dat het werkcollege om te beginnen een stok achter de deur moet zijn om studenten serieus aan het werk te krijgen en ze te behoeden voor de al te menselijke neiging om de stof te laten liggen tot drie dagen voor het tentamen. Idealiter stimuleert een werkcollege ertoe om de stof ter plekke opnieuw te overdenken, en brengt het de student net een stukje verder dan hij uit zichzelf gekomen zou zijn. Vanwege studeersnel.nl spelen wij wel eens met het idee om het helemaal over een andere boeg te gooien en studenten helemaal geen vragen meer te laten voorbereiden. Je zou ze in plaats daarvan kunnen vragen om slechts de stof te bestuderen, en pas in het werkcollege pittige, geheel nieuwe casuïstiek kunnen verstrekken. Om studenten toch voldoende voorbereid op het werkcollege te laten verschijnen, zou de digitalisering wellicht kunnen helpen. Ik stel mij voor dat studenten vooraf een online module maken met vragen waarvan het niveau zodanig is dat deelnemers met voldoende ingangskennis in de werkgroep verschijnen. (Omdat de vragen en antwoorden een jaar later op studeersnel.nl staan, moet deze module wel iedere zomer worden bijgewerkt). Overigens is op mijn faculteit bij een andere cursus wel eens zoiets geprobeerd, maar dat leidde tot ongenoegen bij veel studenten. Zij vonden zo'n verplichte online module kinderachtig. Wie een oplossing weet, mag mij mailen.

6 (Geen) boeken lezen

Studenten lijken de hun voorgeschreven literatuur maar matig te lezen. Of de digitalisering die trend versterkt, is lastig te zeggen. De gewenning aan korte, pakkende online tekstjes zal allicht niet helpen bij het doornemen van de Asser. Anderzijds verkoopt de Juridische Faculteitsvereniging Nijmegen al sinds mensenheugenis samenvattingen van de literatuur, en dat zal in andere universiteitssteden niet anders zijn. Veel docenten, deze auteur inclusief, betreuren deze ontleding. Ook hier is natuurlijk de vraag waarom eigenlijk. Als een student er via een samenvatting in slaagt, zich snel de kennis eigen te maken die hij nodig heeft om een tentamen te halen, dan kun je dat natuurlijk ook efficiënt noemen. Ons verdriet is geloof ik vooral, dat iemand die nooit de langere, diepgaandere teksten van klassiekers als de Asser of het *Handboek van het Nederlandse staatsrecht* tot zich neemt, weinig meekrijgt van de rijke en genuanceerde wijze waarop er over ons mooie vak kan worden gedacht. Het reduceren van de academische juridische opleiding tot een reeks bulletsgewijze samenvattingen is wel zo ongeveer het tegenovergestelde van een brede academische *Bildung*. Maar waarschijnlijk moeten wij rechtendocenten het probleem hier ook bij onszelf zoeken: als de rechtenopleiding is te halen met een stapeltje samenvattingen, klopt er iets niet aan die opleiding. Misschien is het niet eens erg om de kenniscomponent (die inherent is aan iedere academische studie) als zodanig te benoemen, te toetsen, en, wie weet, ook zo te laten bestuderen. Maar dan moeten er voldoende opleidingsonderdelen tegenover staan waarbij je er zonder het doorspitten van de Asser niet komt.

Als de rechtenopleiding is te halen met een stapeltje samenvattingen, klopt er iets niet aan die opleiding

7 Slot

Het zal duidelijk zijn: volgens mij moeten wij van de digitalisering in het onderwijs niet ál te veel verwachten. Digitale technieken kunnen leuk en handig zijn, maar wie een goed jurist wil worden, moet daar zélf de nodige jaren met de nodige toewijding aan willen werken. Dat is al eeuwen zo. Dat is ook niet erg: zoals ook over bergwandelingen wel wordt gezegd, is het volgen van het pad even waardevol als het bereiken van de top. Als de digitalisering onderweg het uitzicht nog iets verbetert, is dat mooi meegenomen.